

A BRONZSZOBOR, VAGY A KÖLTŐ?

Dienes András

(Válasz Mezősi Károlynak)

Mezősi Károly kritikai vizsgálatot végzett a Petőfi halálára vonatkozó mai kutatások eredményei felett s vitakezdeményező, igen érdekes tanulmányát a *Hadtörténelmi Közlemények* szerkesztősége átadta nekem válaszadás végett.

Ha húsz évi kutatómunka, az ütközet történetére vonatkozó forrás-kutatások és a forrásanyag felülvizsgálata, ennek többszöri publikálása, az utóbbi években előkerült új adatok ismerete, végül a csata-téren több ízben és hetekig való tartózkodás s a terep felmérése után az eltűnés kutatója számára még „fogós kérdés”-t jelenthetne a Lengyel József elleni — korántsem új, 1880 óta ismeretes — vád megcáfolása, valamint a Baynovics féle leírás bírálata, akkor méltán juthatna álláspontom arra a sorsra, amelyre Mezősi Károly szánja, hogy t. i. „*ez örökre ki kell törölni a Petőfi-életrajzokból...*”

Beszéljünk erről egészen nyíltan. Mezősi „a mai kutatások” eredményeiről beszél, de kizárólag az általam képviselt állásponttal száll szembe. Először is megköszönöm Mezősinek a minden személyeskedéstől mentes hangját. Legyen meggyőződve, hogy a magam részéről sem fogok a költő halála körüli vitáknak a mindkettőnk által oly jól ismert múltbéli területére lépni, ahol a válaszok és viszontválaszok között elveszett a segesvári probléma, ahol a hecc-kutatók dühös feleseléseiben már szó sem volt Petőfi eltűnéséről.

Itt erről lesz szó, Petőfi eltűnéséről, de valamit előrebocsátok: én nem fogok a „mai kritikai vizsgálat”-ról beszélni, *válaszomat annak küldöm, akinek szól, ez esetben pontosan Mezősi Károlynak*. Minden erőm és ismeretem felhasználásával azon leszek, hogy pont-ról pontra cáfoljam meg Mezősit, mert az a véleményem, hogy feltevései hibásak. Ez a terjedelmesebb, de jelentéktelenebb feladat. Ennél jelentősebbnek érzem azt, hogy elutasítsam a Mezősi-tanulmány-nak szinte minden sorából kiáradó azt a tant, mely nem azt vizsgálja, hogy mi történt, hanem, hogy mi „méltóbb” Petőfihez, mi képzelhető el róla és — Mezősi szavait idézem — mi „nem tételezhető fel” a költőről. Igenis vissza akarom utasítani annak a kutatói magatartásnak a jelentkezését, mely így ajánlja egy álláspont elfogadását: „Mennyivel

más ez a kép... mint Lengyel leírása!" — Hiszem, az olvasónak nem kell bizonyítanom, hogy miért ezt tartom a jelentősebb feladatnak. *Itt kétféle kutatói állásfoglalás összeütközéséről van szó, — ezt tisztáznunk kell, ha tovább akarunk dolgozni.* Én ugyanis azt tartom, hogy a hitelest mindenképpen el kell fogadni, a „más”-t, a történelmileg nem ellenőrizhető és nem feltétlenül hitelest pedig mindenképpen vissza kell utasítani, sőt azt tartom, hogy ott, ahol az ezzel ellentétes álláspont győzedelmeskedik, ott kutatni nem lehet. Úgy vélem, hogy tollat forgatni csak úgy szabad, ha tollunk az egyedül igaz szolgálatában áll; kutatni csak úgy lehet, ha az igazra bukkanva nem kell azt félve eltemetnünk, *érdem*, ha felmutatjuk; tudományos munkát végezni csak ott lehet, ahol *vétel* a hiteles elhallgatása; írni és élni — csak ott érdemes, ahol nemzedékem megkövez a valótlanért.

Sokra értékelem Mezősi Károlyt, a kutatót, az író, az embert, akinek tudományos érdemeivel tisztában vagyok és akivel személyes barátság is összeköt. Nem, azt mondom, hogy tudva valótlanul védelmez, hiszen — láthattuk a tanulmányában — *hisz abban, amit állít.* De az írásában újra megjelenik ennek a százéves pernek a kísértete, az életrajzi esztéticizmus: ne törődj a feltétlenül igazzal, amit szebbnek ítélsz, fogadd el igaznak. Így lenne a költőből éietelen, mozdulatlan, jéghideg bronzszobor.

Veszélyes széptan ez, a halál esztétikája, — teljesevése mérhetetlen pusztításokhoz vezetne. Mert az igaz az, ami mindennél több, barátaim, ami mindennél szebb, a vélt szépségnél is szebb, mert a biográfia igenis *történetírás* és ott csak az szép, ami igaz, — mellette minden más harogóan, fertelmesen rút. Ha Mezősi, a pedagógus a pozitívizmustól félti az általa említett „mindenkori magyar ifjúságot”, akkor Mezősítől, a kitűnő írótól kérdezem: hisz az utókorban? Mert ha igen, akkor csak egytől félheti az ifjúságot: a *hamisítástól*, amellyel — ezt ismétlem! — nem vádolom a szerzőt, de a régi esztétikai iskola, az „abszolút szép”-nek a pozitívvel homlokegyenest szemben álló tanainak teljesen akaratlan ébresztgetésével igen.

Meg kell értenünk valamit ebben a vitában, ha dülőre akarunk jutni. Mi, ez a generáció és hiszem, hogy az utánunk következők is, *az igazat akarjuk tudni, hirdetni és tanítani, cafrang és cicoma nélkül*, — amelyre, hitünk szerint, az égvilágon semmi szüksége sincs Petőfi Sándornak. Számunkra Petőfi nem fénylő szobor, hanem fénylő példa: az élő költő neveljen bennünket, ne csinált mása. Többet és nagyobbat nem adtunk eddig a világnak, mint őt: *a hiteles sohasem fogja kisebbíteni a segesvári halottat, de a nem hiteles, a koholmány emlékével, szellemével össze nem egyeztethető.* És ezért a mondatért, álláspontunknak ezért az alapjáért vállaljuk a felelőséget.

*

Mezősi Károly tanulmányában így látjuk csoportosítva mondani-valóit:

I. A „mai kutatás” — értsd alatta a Lengyel—Heydte és az ezt kiegészítő vallomásokból eredő álláspontot, illetve ezek elfogadását — *teljesen tévúton halad.*

II. Baynovics Mihály leírása viszont „nem a képzelet szüleménye, mint Petőfi halálára vonatkozó több leírás...”

III. Petőfi halálát annak a Baynovics Mihálynak és Kovács Józsefnek a leírása alapján javasolja elfogadni, akiknek eddig még a személyükre nézve sem jutott eredményre, — mint maga írja.

A válaszomban Mezősi tanulmányával ebben a sorrendben fogok foglalkozni.

I.

Először is Mezősinek két állítására szeretnék reflektálni:

Azt írja, hogy az 1956. évi kutatás Lengyel és Heydte leírását Petőfi sírja „biztos forrásának” fogadta el. Sohasem kutattuk és nem kutattam Petőfi sírját, bár nagyon kevés kutatónak volt erre annyi alkalmam mint nekem. Megmaradtam a költő katonakora, a szabadságharcbeli környezet és Petőfi halála körülményei, halálhelye kutatójának. Egy évszázaddal a költő halála után. egyedül a testereklék megtalálására irányuló „sírkutatást”, egy praktikus áruhában jelentkező romantikus szándéknak, nagyon tudománytalan vállalkozásnak ítélem és mindig is így ítélttem. Igenis van álláspontom a költő valószínű tömegsírjára nézve, de ez is csak feltételes és csak a tömegsírokra vonatkozik. Sohasem mulasztottam el hangsúlyozni, hogy Petőfit éppen így *magányos sírba is temethették*, s ez esetben — a mai eszközeinkkel — a sírja megtalálásának még csak reménye sincs.

A másik állítása Mezősinek az, hogy „a régi cikkekhez mellékelt térképek elegendő helyleírást is nyújtanak...”, majd hivatkozik a *Magyar Salon* „eredeti rajzá”-ra, mondván hogy ez a „szökökúttól kezdve a honvédsírokgig a csata minden lényeges helyét feltünteti.” Nem, ez nem így van. Mezősinek ebből a megállapításából a tájékoztatlan úgy vélhetné, hogy teljesen felesleges volt a „mai kutatásnak” az ütközet helyszínéről új vázlatokat produkálni, mert hiszen a „régicikkek”-nél ezt megtalálja az érdeklődő. — Mezősinek ebből a véleményéből először is azt állapítottam meg, hogy a szerző kevésbé ismeri az ütközet és költő eltűnésének terepét. Ugyanis az általa nagy nyomatékkal említett — Haller József által rajzolt, de a szerkesztőségben 1886-ban *átrajzolt* — kusza vázlat az ismert rajzok közül éppen a leghasználhatatlanabb!¹ Ha valaki a *Magyar Salon* „eredeti rajza” alapján próbálna tájékozódni a csataterén — mint Mezősi — úgy a tömegsírok helyén az ütközetben elhullott lovak sírgödkrét találná meg, ellenben nem találná sem az ütközet döntően fontos helyeit — pl. a tulajdonképpeni csatateret, a Rogyina és Livádia me-

¹ *Magyar Salon*, 1886. évf. 155: 1. — Dr. Váli Béla cikke — amelyhez ez a vázlat tartozik — hasonló a rajzhoz: telve súlyos tévedésekkel.

zőségeit — sem a héjjasfalvi országút kulcspontjait, a tanulmány szerzője által is sokat emlegetett „domb”-ot, az „úthajlat”-ot, de a „szőkutat” is hiába keresné ott, ahol ez az „eredeti rajzon” szerepel: csekély 1/4 kilométerrel rajzolta el a szerkesztőség. — Ilyés Gyula két évtizeddel ezelőtt közölt a költő halálára vonatkozó tanulmányában egy ugyancsak Hallertől eredő, de át nem rajzolt vázlatot.² Gyalóky Jenő a segesvári ütközetre vonatkozó alapvető tanulmányában kitűnő vázlatokban ismerteti a csatateret és én magam is sok helyen közöltem a helyszínen felvett vázlataimat. Érthetetlen, hogy miért kell Mezősi Károlynak egy 1886-os, durva hibáktól hemzsegő tollrajzot jól használható vázlatnak neveznie — ennyire nem bízik a „mai kutatás” adataiban?

Tény, hogy a következők részeit a válasznak nehéz volna vázlat nélkül figyelemmel kísérni; — engedje meg ezért az olvasó és a tanulmány szerzője, hogy újra mellékelhessem az ütközet helyszínének pontos rajzát.

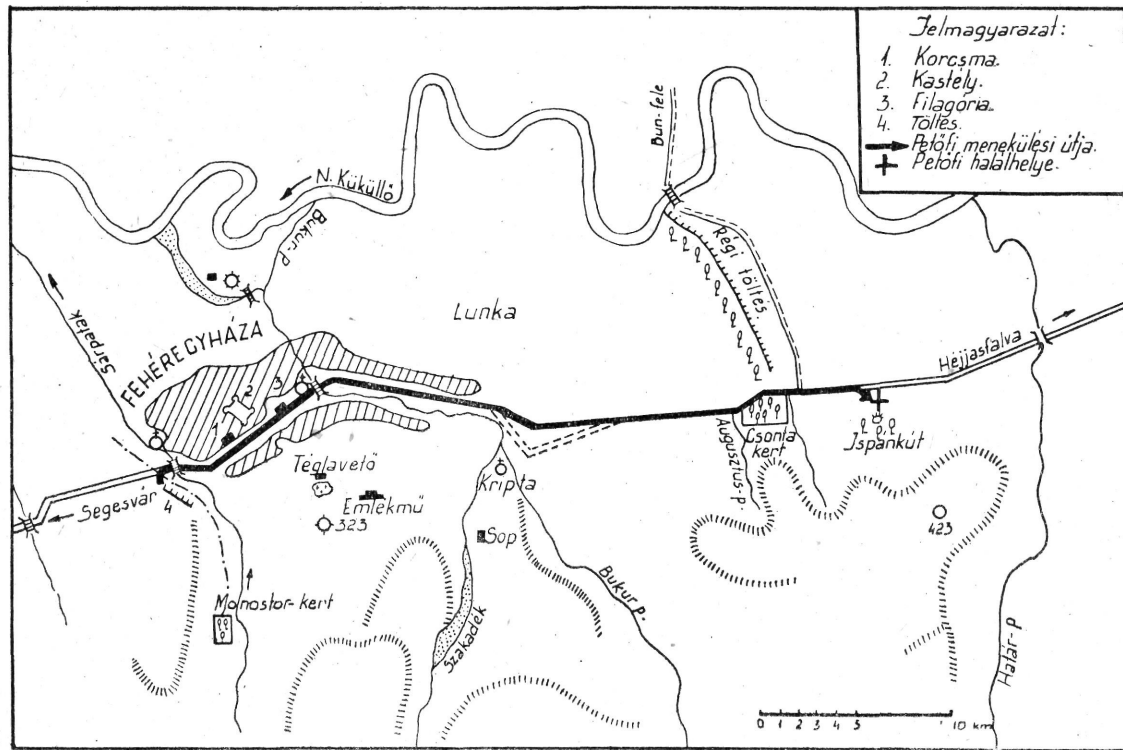
*

Lengyel József székelykeresztúri orvos vallomásáról azt közli velünk Mezősi Károly, hogy „az irodalom annak szinte kizárólagos értékét tulajdonított”. — Oldalakon keresztül lehetne bizonyítani, hogy ennek az ellenkezője igaz: soha a Petőfi eltűnésére vonatkozó irodalom a múltban nem tulajdonított a Lengyel-vallomásnak kizárólagos értéket, hanem ezt az irodalom a valószínűen hangzó vallomások *egyikének* tartotta számon. Mezősi a tanulmányában Ferenczi Zoltánt, Illyés Gyulát és Dienes Andrást sorolja fel, mint akik Lengyel közlését fogadják el, de ugyanakkor Ferenczit mintegy rehabilitálja, mikor megjegyzi, hogy „nem állt ki határozottan Lengyel mellett...” — A szerzőnek itt igaza van, Ferenczi abban a hiszemben volt, hogy a Lengyel és a Gyalóky vallomások között súlyos ellentét van — Petőfi „leszökött az országútról és a hegy felé menekült”³ —, tehát nem tudott teljesen hitelt adni a héjjasfalvi országút tanújának, Lengyelnek, bár az orvos vallomását „hihetőbb”-nek ítélte, Ferenczi, a kiváló biográfus, aki azonban a helyszínt egyáltalában nem ismerte, tévedett és tévedésének alapja ugyanaz, mint Mezősié: sem az ütközet lefolyását, sem annak terepét nem ismerte annyira, hogy észrevegye az ellentmondásokat és maga ne jusson ellentmondásokba.

Ez az óka annak, hogy amíg Mezősi javára írja Ferenczinek, hogy „nem állt ki határozottan” Lengyel mellett, azt a tanulmányomat, ahol négy térképvázlattal — hiszem, hogy elfogadhatóan —

² Illyés Gyula: *Petőfi halála*. — *Tükör*, 1937. évf. 11. sz. — 770. l.

³ Ferenczi Zoltán: *Petőfi életrajza* (Budapest, 1896.) III. köt. 376. l.

Attekintő vázlat Petőfi menekülésének útvonaláról és halálhelyéről.

bizonyítom Ferenczi Zoltán tévedését,⁴ a szerző nem méltatja figyelemre.

Ellenben jelentőségén túl eső figyelemre méltat egyetlen mondatot, mely — hite szerint — a Lengyel-vallomás ellen szól, *Breit Józsefnek* egy kegyeletes, minden hivatkozást nélkülöző egyetlen mondatát, hogy t. i. Petőfit az ütközetben „mint rendszeren, legelsőknek a küzdők sorában” látták. Ezt a mellékmondatot Mezősi úgy magyarázza, hogy Breit „olyan adatközléseknek adott hitelt, mely Petőfiről ezt állította és *nem Lengyelnek*.” — Merész következtetés, még sokan élünk, akik igen jól és személyesen ismertük Breit Józsefet, a szabadságharc érdemes hadtörténetíróját, őt magát, irodalmi működését és érdeklődési területét. Nyugodtan állítjuk, hogy ennek a nagyképzetű katonai írónak az érdeklődési területén teljesen kívül esett Petőfi eltűnésének kérdése, soha ezzel nem foglalkozott és — mert erről beszéltem vele — fogalma sem volt arról, hogy kicsodák Petőfi eltűnésének tanúi, hogy kicsoda Lengyel József. Soha ebben a kérdésben állást nem foglalt, a segesvári ütközet leírásánál — ahol egyébként Gelichet követte és így *az ütközetre vonatkozó adatai is tévesek* — „illőnek” tartotta Petőfit egy mondat töredékében megemlíteni, egyébként soha erről nem írt. Nem lehet tehát azt állítani, hogy Breit könyve olyan „történelmi munka”, mely „ellene mondott” Lengyel vallomásának.

Sajnálatos jelenségnek vagyunk itt a tanúi: a szerző Breit hat szavát hozza fel bizonyítékként Lengyel ellen, szerinte ez dokumentum, ahol *meg sincs említve Lengyel neve*. Ellenben azok a cikkek, tanulmányok, kötetek, ahol a szerzők *oldalán keresztül foglalkoznak a Lengyel-vallomással*, ahol valóban erről a tanúról beszélnek, mérlegelik a mondatait és azt nagyon hihetőnek ítélik, — ezek a szerző számára nem mondanak semmit. Senki nálam jobban nem védi Mezősinek azt a jogát, hogy véleményét elmondhassa, nemcsak a költő halála, hanem a születés kérdésében is — amelynek szintén kutatója — de most, hogy az eltűnés problémájában alkalmá nyílt erre, egy törvényt láttunk itt teljesülni: *ahol a kutató mindenképpen ellenvéleményt akar produkálni, ott mindig ilyen sovány bizonyítóanyag kerül a tudomány asztalára, többnyire igen széles körítéssel.*

*

„Arra a meggyőződésre jutottam, hogy Lengyel és Heydte adatai ... a kutatást tévútra vitték” — állítja Mezősi. A következőkben Mezősít idézve fogjuk bizonyítani, hogyan viszi tévútra a kutatót a „felfedezése”, itt történetesen a Baynovics féle közöletlen leírás. Ez az az eset, amikor a kutató — nem győzőm ismételni, hogy nem félrevezető szándékkal — úgy akar megoldani egy egyenletet, hogy annak bal oldalára nem az ismeretlent helyezi, hanem a „felfedezését”, a

⁴ *Hol tűnt el Petőfi?* — Új Hang, 1936. évf. július, 57. l.

másik oldalra csoportosítva minden adatot, amelyről úgy véli, hogy állásfoglalásnak kifejezői. Tehát *nem keresi* az ismeretlent: hogy így matematikai egyensúly sohasem keletkezhetik, az egyenlet felborul és az ismeretlen váratlan helyen bukkan fel, azt látni fogjuk.

„Az első leleplezés” — mondja Mezösi a Lengyel vallomásról — az, hogy Lengyel Józsefnek „fogalma sem volt arról, milyen volt Petőfi külseje...”

Valóban kevés fogalma volt erről, majdnem semmi. Pokoli tüzéségi tűzben — az ellenség a hidat lőtte, a lövedékek 30 lépésnyire tőlük csapódtak be — látta a sütőkemence romjain üldögélő, majd a hídkarfához támaszkodó, egyre fokozódó nyugtalansággal járkáló költőt — aki nem volt a közvetlen közelében. Mezösi ugyanis téved, Lengyel sohasem mondta, hogy a sütőkemence romja, ahol Petőfit ülni látta, ugyanazon a portán lett volna, ahol ő elhelyezkedett. A „romok között” foglaltak helyet mindketten, de éppen Haller József vázlatai bizonyítják, hogy több száz méteres körzetben a Sárpatok környékén minden ház romokban állt. Lehetséges, hogy Lengyel látta a költőt előző napon Székelykeresztúron, mikor Bemmel és vezérkarával a piacon sétált — de ez *este* volt és egy pillanat lehetett. Az azonban bizonyos, hogy Lengyel látta a költőt Fehéregyháza közepén a vendéglő mellett, amikor Petőfi egy a csatatér felé vágató löveggel jött szemközt és betért pihenni a vendéglő kapuján: erre az orvosnak tanúi vannak, akiket megnevezett.⁵ Tehát *látta* Petőfit és *tudta* kicsoda. Amikor az orvos a hídhöz került, kitárult előtte a csatatér, erről a félelmetes látványról és a félelemről egészen őszintén beszél, életében először volt egy harctér szélén. A híd volt a csatatér felé az egyetlen átjáró, amelyen löszeres szekerek, lövegek robogtak, katonák, sebesültek, hullavivők nyüzsögtek, miközben dörögtek az ágyúk.

Ilyen körülmények között kerül a szeme elé újra az a polgári ruhás tiszt, akit már az előbb is látott egy pillanatra. Egy házromon üldögél, néha látja a helyéről eltávozni, de azt nem tudja megmondani, merre, annyira nem kísérte figyelemmel. Az arca? Hűsz kilométert szekerezett a költő a délelőtti folyamán a sereget követő porfellekben: az orvos egyszer kerül ennek az arcnak a közelébe, mikor az összeomlás szörnyű perceiben „mellette fut el”, majd távolabbról látja, egy kukoricás széléről, mikor az egyetlen szót dob feléje — *potomság!* — aztán már csak az országúton látja, a vitorlavászon kabátjának világos foltját. Ennyi a valóság, ezt írja le. De ezt tizenegy év múlva írja le, 1860-ban és nem tudja, hogy ahhoz a portól és csatatéri füsttől lepett archoz, melyet a félelem perceiben, csattanó lövések között látott, szőke, avagy barna szakáll tartozott-e?

⁵ Lázár Albert, Gamerra Gusztáv, Dáné Mózes voltak az orvos által megnevezett és — élő! — tanúk. (Lengyel József: „Egy szemtanú Petőfi haláláról” — Történelmi Lapok, 1874. évf. 22. sz. 351. l.).

Nem tudja! — ahogy én sem tudom, hogy több, mint 12 évvel ezelőtt, egy januári napon, életemnek egy válságos órájában szőke, barna, vagy talán gesztenyebarna volt az a férfi, aki süvöltő tüzérségi tűzben mellettem állt, s akinek nem mást köszönhetek, mint az életemet. A vékony alakjára tisztán emlékszem és érdekes, hogy a nevére is, — semmi másra. Ha ezt nekem nem hiszi el Mezősi Károly, kérdezzen meg szűkebb hazájában egy kúnási volt katonát, bárkit, hogy amikor a föld reng alattunk és a becsapódó lövedékek az arcunkba vágják a földet, képesek vagyunk-e pontosan megjegyezni a közvetlen közelünkben heverő ember bajuszának és hajának színét?

Ez Mezősi „első leleplezés”-e, melyet maga szerző is kissé csodálkozó megjegyzéssel kísért: nem érti, hogy Pákh Albert, miért nem tett észrevételt Lengyelnek a „szőke” Petőfire vonatkozó közlésére, sőt nagyon hihetőnek tartotta ezt a vallomást, pedig ugyancsak ismerte Petőfi hajszínét... Most tegyük hozzá, hogy Orly sem tett, Gyalóka János sem tett, Egressy, Pap Lajos, Kóváry — egyik sem tett. De nem tett Ferenczi sem, Meltzl sem, Farnos sem, Török sem: ezek a nagy kutatók nem leptek bennünket azzal, hogy egy csataterén látott hajszínen döntsék el egy vallomás hitelességét.

Lengyel Heydtére hivatkozik és Heydte beszélhetett egy *szőke* halotról is. Tudjuk, hogy Heydte két magyar halottat látott a héjjasfalvi országút mentén és azt is tudjuk, hogy a másik halott, aki egyenruhában, a buni út beszögellése táján — az Ispánkúttól kb. 250 méternyire — hevert, a *szőke* szakállú Bartha Elek százados volt.⁶ De a szökőkútnál heverő halottat Heydte két ízben is fekete hajúnak és szakállúnak írta le. Hogy valóban emlegettette-e Heydte egy *szőke* halottat, vagy csak a székely orvos értette félre a német bárót — ezt már nem fogjuk megtudni, de azt bizonyosan tudjuk, hogy a Heydte—Lengyel vallomások összefüggése semmi esetre sem a „szakáll-kérdésen” és — mint később látni fogjuk — egyáltalában nem a „nadrág-kérdésen” múlik.

Mezősi Károly második leleplezésével, hogy t. i. Lengyel József nem volt ezredorvos, hanem „kandi néző”, úgy érzem, nem kell sokat foglalkoznunk. Maga Mezősi győzte meg az olvasót, hogy ennek a „leleplezője” — maga Lengyel József; az orvos igen határozottan, szinte nyersen tiltakozott a reá ruházott titulus ellen. Nem tett mást, mint első segélyben részesített néhány sebesültet, mint a kaszai fuvarost is. Mezősi szerint ez „nagyobb műtét”, amelyet csak „műszerekkel ellátott kötőzhelyen lehet elvégezni”, tehát — következteti Mezősi — Lengyel hazudik. Hallott már Mezősi Károly pince-óvóhelyen, marhavagonban, gyertya mellett, bicskával végzett sebészi műtétek

⁶ Szatáni fuvaros vallomása, aki látta Bartha Elek százados halálát, személyleírást is ad róla: „egy közép termetű, *szőke-kísszakállú* tiszt”-nek nevezi és leírja a helyet, ahol elesett: a Lunka keleti szegélye és a buni út között, a holttest az „út sánca oldalához döntve” hevert. (Országos Levéltár, Kisebb családi levéltárak, 45. — 433. lapsz.)

ről? — mi hallottunk, sokkalta nehezebbekről, mint egy elvérzés előtt álló sebesült karjának elmetszése. Minden sebész igazolhatja, hogy egy — bizonyára tüzéségi lövedéktől roncsolt — cafaton függő felkar elmetszéséhez és egy esetleges szorítókötés alkalmazásához nincs másra szükség, mint akár egy zsebtokból elővett késre és orvosi lelkiismeretre. Milyen alapon tételezzük fel, hogy mindez hiányzott a székelykeresztúri sebésznél? — Milyen joggal gúnyolhatjuk „haza-fiúi buzgalomnak” az orvosnak ezt a magától értetődő tevékenységét, amelyet ma is és mindig kötelességének érezne elvégezni minden sebészorvos hasonló helyzetben? — Mezősi arra alapítja gyanúját, hogy Lengyel a további közléseiben már nem emlékezik meg erről a segélynyújtó tevékenységéről. Nem pedig azért, — állítja Mezősi —, mert „ezen a ponton lehetett legkönnyebben kétségbe vonni állításai hitelességét...” — A válaszom erre az, hogy ezen a ponton lehet legkönnyebben kétségbe vonni Mezősi állításainak hitelességét, mert hiszen *magá Mezősi idézi* a továbbiakban Lengyelt, aki 1879-ben — tehát közel húsz évvel az első leírása után — jól érthető magyar nyelven ezt megismétli: „A Segesvár—Fehéregyházi csatában, *mint polgári orvos, önként vettem részt és segítettem a megfogyatkozott egészségügyi személyzetnek...*” — Lengyel soha nem keveredett ellentmondásokba.

*

„Lázár Ádám, a marosvásárhelyi kerület függetlenségi párti képviselője, mint a Történelmi Társulat tagja...”, — sorolja fel Mezősi Károly Lengyel első számú ellenfelének címeit. Lázár Ádám így azt a benyomást kelti, hogy csupán hazafi és történettudós. Igaz, hogy megválasztották képviselőnek, de Mezősi is jól tudja, hogy ez melékfoglalkozása volt, igaz, hogy a Történelmi Társulat tagja volt, de Mezősi is jól tudja, hogy aki akart, tagja lehetett a Társulatnak, nem volt ez zárt testület, mint az Akadémia. De miért nem közli olvasóival Mezősi Lázár Ádám *valóságos* foglalkozását?

Ugyanis *hites ügyvéd volt*, kitűnően kereső, nagy ravaszságú fiskális, Lengyel József halálos ellenségének, *gróf Haller Józsefnek a jogtanácsosa*.⁷ Ilyen címekkel díszítve egyszeriben másként látjuk őt ebben a perben, — és most már nem is bizonyos, hogy „mint a Történelmi Társulat r. tagja, az igazságot kívánta felkutatni.” (Mezősi) Mi a véleménye Mezősi Károlynak, — elfogulatlan kutató a grófi jogtanácsos a gróf ellenfelével szemben?

Lázár Ádám, a hites ügyvéd bebizonyította, hogy nem. A kihallgatandó tanúkat ugyanis a „kutató” Lázár Ádám ajánlotta a „vizsgálatot” lefolytató vármegye urának, Apáthy alispánnak, akinek — mondjam-e? — olyan volt a viszonya az egész kérdéstömeg iradal-

⁷ Ezzel kapcsolatos levelezését lásd! Országos Levéltár: K. Papp Miklós irathagyatéka, levelek.

mához, mint hajdunak a harangöntéshez. Lázárnak sem sokkal több, de ő pontosan tudta, hogy *mit akar*. Hivatalos vizsgálatot akart és jegyzőkönyvet. De a magyar jogtörténet az olyan perrendtartást, ahol az érdekelték — Haller Ferenc gróf és sógora, Gamerra báró — tanúként szerepelnek, viszont a vádlottat, Lengyel orvost nem hallgatja ki senki — csak az úriszéki ítéleteknél ismert. Ezért neveztem ezt úriszék módjára lefolytatott vizsgálatnak, amit Mezősi sérelmez, — nem volt igazam? Ugyanis az igazságot semmi esetre sem lehet úgy felkutatni, hogy amikor a személyükben sértett grófok jogtanácsosa — Lázár Ádám — „a közvéleményt... az eredményről tájékoztatta” (Mezősi) ugyanakkor a jegyzőkönyv adatait úgy hamisítja meg, hogy több mint hét évtizeden át nem tudunk mihez kezdeni a legfontosabb tanú — Pap Lajos alezredes — vallomásával. Nyilvánvalónak látszott, hogy valami nincs rendjén, de összehasonlítani Lázár „tájékoztatását” és az eredeti jegyzőkönyvet nem lehetett, mert a jogtanácsos-kutató az Apáthy-jegyzőkönyveket magához vette és azokat évek múlva következő hatósági sürgetésre sem adta vissza. Sohasem adta vissza! Ebben az évben én találtam meg egy szekrény mélyén és erről a továbbiakban még beszélni fogunk.

Vitathatatlan, hogy a „vizsgálatot” a sértett grófok kezdeményezték és a jogtanácsos erőszakolta ki. Kik voltak a tanúk?

1. Gamerra Gusztáv báró, Haller Ferenc sógora, aki — Mezősi szavai szerint — „Lengyelt a csatában nem látta...” — De láthatta, ha Gamerra báró nem volt a csatában? *Semmiféle minőségben, vagy beosztásban nem vett részt az ütközetben* és még a saját vallomása szerint sem volt jelen a döntés idején a helyszínen, tehát miért közli velünk Mezősi, hogy a báró *tanúsága* szerint Petőfi „a Monasztéria táján lelte halálát”? — Miért nem tartja érdemesnek megjegyezni, hogy a bárónak ezt a vallomását megcáfolták és megcáfoltnak ismeri az irodalom?⁸

2. Haller Ferenc gróf a másik „tanú”, aki egyúttal sértett is, akiről Lengyel — Ferenczi szerint is! — eredménnyel bizonyította be, hogy a gróf sem vett részt a segesvári ütközetben.⁹ De hogyan hiheti el Mezősi Károly, hogy a Haller Ferenc által állítólag látott ismeretlen — fekete magyar ruhában és *lőháton!* — Petőfi Sándorral azonos? — Haller Ferenc segesvári ténnyel azonosnak az V. cári hadtest közeledésének hírére kardcsapás nélkül kiürítette a várost. Ezzel szemben azt állította, hogy július 31-én hajnalban — tehát a segesvári ütközet napján — vonult ki Segesvárról, vitéz módon, csak akkor, midőn a cári tűzérség lövetni kezdte a várost. Ezt a végtelenül otromba koholmányát csak pár hónap óta ismerjük, mióta az eredeti

⁸ Lengyel József: *Végszavam Petőfi Sándor eltűnéséhez*. — Magyar Polgár, 1880. évf. 191. sz. Itt Lengyel valóban nagyon nyersen teszi közzé, hogy Gamerra a csata vonalán „kívül forgolódott”: nem lehetett tanúja a döntő óráknak. Gamerra a kemény válaszra — hallgatással felelt.

⁹ Uo.

Apáthy-féle jegyzőkönyvek — hetvenhét évi kallódás után — előkerültek, tehát érthető, ha Mezősi ennek a tanúnak szavahihetőségéről nincs teljesen tájékozódva.¹⁰ De semmiképpen nem érthető; hogy Haller Ferencet, akit gyáva futásáért Bem dorgált meg és ezt Ferenczi is hangsúlyozza.^{10/a} — tehát ez régen ismert tény — Mezősi úgy emlegeti, mint „1849-ben segesvári térparancsnokot”, aki „állította, hogy ő a csatában jelen volt.” — Nem tudná Mezősi, hogy a segesvári csatában — amelynek még a századparancsnok-helyetteseit is ismerjük — gróf Haller Ferenc őrnagy bizonyíthatóan nem volt? Nem tudná Mezősi, hogy Haller Ferenc őrnagy magánszemélyként — egy pónilovon — kióvakodott Fehéregyházára, éppen olyan „kandi néző”-ként mint a polgári kíváncsiskodók, mint Lengyel orvos, azzal a különbséggel, hogy Haller Ferenc még a hídig sem merészkedett, a falu fogadjánál ácsorgott néhány hasonszórú barátjával, majd elődalgott? Azt sem tudná Mezősi, hogy Lengyel ezt nyugodtan megírta róla és erre a szégyenletes nyílt vádra a gróf nyugodtan hallgatott?

Mezősi Károly ezt tudja, mert ugyanazt a cikket idézi, melyben ez a lényeges — és minden kutató által elfogadott — adat szerepel.¹¹ De akkor *miért hallgat erről?* Helyesnek véli, ha bibliografiai hivatkozásokkal ellátott adatai alapján a kellően nem tájékozott olvasóban az a benyomás keletkezik, hogy egy a csatában részt nem vett civilt, egy hazudozó felcserlt a segesvári ütközet két vitéz részvevője — egy huszárszázados és maga „a segesvári térparancsnok”! — eredményesen megcáfolt?

Ha Mezősiről az volna a véleményem, hogy mindezt félrevezető szándékkal teszi, ezt megírnám. De nem ez a véleményem: Mezősi becsületes kutató, aki Lengyelt tartja hamis tanúnak, mert *hisz a Baynovics-leírásban*. Ha a kritikai válogatást egy ilyen hit előzi meg, az megbénítja a kutató ítélőképességét. Így történhetik meg, hogy Mezősi Breittől kezdve, aki sohasem vett részt a költő eltűnése körüli vitában, Haller Ferencig, aki sohasem vett részt a segesvári ütközetben, — mindenkit felsorakoztat vélt igazának védelmére.

3. Így sorakoztatja fel Pap Lajcst is Mezősi, mint az Apáthy-féle vizsgálat harmadik tanúját. És állapítsuk meg, hogy Mezősinek teljesen igaza van, mikor azt állítja, hogy az *általa ismert* Pap-vallomásban a tanú „a Monasztéria táján” látta Petőfit, amikor a vezérkarral áttörték a dzsidások gyűrűjét.

De az ütközet története igazolja, hogy ez semmi esetre sem történt a Monostorkertnél (tehát a „Monasztériánál”), hanem Fehéregyháza ellenkező — keleti — oldalán; a most előkerült Haller-vázlatok igazolják, hogy Bem és kísérete nem is érintette a Monostorkertet; Haller József

¹⁰ Az Apáthy-féle jegyzőkönyveket 1957 júniusában találtam meg. L. I. a 14. jegyzetet.

^{10/a} Ferenczi Z.: i. m. III. köt. 370. l.

¹¹ Lengyel József *második levele*. — Vasárnapi Ujság, 1861. évf. 32. l.

adatai igazolják, hogy a dzsidásokkal való összecsapás nem a Monostorkertnél volt, hanem ettől egy kilométernyi távolságban, a Haller-kriptánál, mely néhány lépésnyire esik az országúttól,¹² tehát Pap Lajos alezredes, Bem vezérkari főnöke a héjjasfalvi országút mentén látta Petőfit, már Fehéregyházán túl. — Mezősi ugyanis a „Monasztéria nevű oldal” kifejezést a Lázár Ádám által közölt — a *Magyar Polgár*-ban megjelent — Apáthy-féle jegyzőkönyvekből veszi, ahol a Pap-vallomás erre vonatkozó mondata így hangzik: „a Monasztéria nevű oldal, az országúttól ezer ölnyre”.¹³ — Az irodalom eddig valóban így ismerte a Pap-vallomást, Mezősi tehát semmiképpen nem hibás, ha így idézi. Nem tudhatja — mivel még nem publikáltam —, hogy 1957 júniusában a Petőfi Irodalmi Múzeum rendezetlen anyagában — Ferenczi Zoltán magánlevelei és személyi okmányai között — megtaláltam Pap Lajos eredeti vallomását, amelyből a *Monostorkertre és az ezer öles távolságra vonatkozó utalás hiányzik*. Ezt Lázár Ádám — ki „az igazságot kívánta felkutatni” — csempészte Pap Lajos vallomásába, majd magához vette az eredeti jegyzőkönyveket és azt öt év múlva hiába követelte rajta a megye — nem adta vissza. Azt állította, hogy Jókaihoz küldte el, de a megye hiába fordult Jókaihoz, a jegyzőkönyvek ott sem voltak. Hogy miként kerültek ezek az okmányok Ferenczi Zoltán magánirattárába, — ki tudna erre ma felelni? De annyi bizonyos, hogy az iratok között megtaláltam Haller Ferencnek egy döbbenetesen félrevezető vázlatát: ebből kellett az akkor Budapesten élő és már súlyos beteg Pap Lajosnak meghatározni, hogy hol látta az áttörés pillanatában Petőfit. Örülnek, ha Mezősi Károly is átnézné ezeket a jegyzőkönyveket s velem együtt állapíthatná meg, hogy nehéz dolga lehetett a nyolcvanas években a kutatóknak: nemcsak az egyre gyöngülő kortársi emlékezettel, hanem az eltűnés problémájával mitsem törődő, de minden hájjal megkent fiskálisi ravaszkodással is meggyűlt a baja.¹⁴

Annyit azonban elvártunk volna Mezősi Károlytól, akinek a Petőfi-születéshely körüli vitákban annyi tapasztalata van már, a hamisításokban, akinek jó néhány hamisítás leleplezését köszönhetjük, hogy alaposabban a körmére néz „hites ügyvéd Lázár Ádámnak”, kissé fukarkodik a dicsérő jelzőkkel, belátva, hogy a történelmi társulati tagság nem biztosítéka a tudományos megbízhatóságnak.

Mezősi Károly azt a kérdést vizsgálja, hogy „Petőfi eljuthatott-e

¹² L! Gyalókey Jenő: A segesvári ütközet. — Hadtörténelmi Közlemények 1932. évf. 229. 1. — Továbbá: Haller vázlata Bem menekülési útvonaláról. Orsz. Lev. Kisebb csal. lev. 54: 449. 1. Továbbá: Haller József: Petőfi Sándor sírhelyéről. — Erdélyi Híradó, 1890. évf. 119. sz. — Itt ezt közli: „mikor Bem már a kriptát ehaladta kíséretével ... uhlánusoktól megtámadtatván ...”

¹³ Lázár Ádám: *Petőfi Sándor eltűnéséről*. — Magyar Polgár, 1880. évf. 185—186. sz.

¹⁴ Az Apáthy-féle jegyzőkönyvek és mellékletei — rendezve — a Petőfi Irodalmi Múzeumban vannak; a dalulát „*Petőfi eltűnésének okmányai, a Petőfi Társaság anyaga*” felirattal láttam el.

a buni út beszögelésénél lévő kaptatóig?...” — Nem juthatott el, állapítja meg és ezt a következőkkel indokolja:

1. Lőrincz József, „a fehéregyházi csatában résztvett honvéd őrnagy” szerint Petőfi a „falunál hátrább... nem menekülhetett.”

Mezősinek tudnia kell, hogy *Lengyel vallomásának Lőrincz őrnagy hitelt adott* és mi is hitelt adunk a becsületes Lőrincz tanúságtételének: ő maga közölte velünk, hogy betegsége miatt *az ütközetben részt nem vett*, pihenőben tartózkodott. Hogy hol halt meg Petőfi, Lőrincz nem tudta, soha ezzel ez a tisztességes katona nem dicsekedett, a döntő pillanatokban *színét sem látta a költőnek*, amit erről mond, az csupán feltételezés. De ha ezt Lőrincz ilyen őszintén megmondta és ezt így tartja számon az irodalom — *miért nem mondja ezt meg az olvasónak Mezősi is?* — Valóban, a „csatában részt vett honvéd őrnagy” emlegetése és a továbbiak elhallgatása után, Lőrincz azt a benyomást kelti, mintha a költő halálának szemtanúja lenne. Nézetem szerint Lőrincz Józsefnek ilyen módon való szerepeltetése Mezősítől nem volt szerencsés gondolat; ez a tanulmányinak leggyengébb pontja.

2. Pap Lajos vallomása következik újból, amelyről már bőven beszélünk és tudjuk, hogy ezt Lázár Ádám torzította el. Pap tehát *Fehéregyháza keleti kijáratánál, a Haller-kripta közelében látta a költőt, a héjjasfalvi országút mentén*. Vagyis igaza volt Lengyelnek: a Papvallomás az ő előadását erősíti meg.

De most Mezősi váratlanul összegezi mindezt és kijelenti: „Lőrincz József, Pap Lajos, Gamerra Gusztáv és mások(?) véleménye szerint Petőfi nem juthatott el a szökőkútig...” — A felsoroltak közül Pap Lajos az országút mentén még *élve* látta a költőt és sohasem állította, hogy látta volna az elesét, a másik kettő egyáltalában *nem látta* a kritikus órában Petőfit. Sehogyan sem érthető, hogy ezek miképpen cáfolhatnak meg egy tanút, aki viszont *látta* a költőt a buni útbeszögelés felé tartani? — Ugyanis annak a bizonyítására, hogy Petőfi nem juthatott el az Ispánkútig, arra lenne szükségünk, hogy Lengyelrel szemben legalább egyetlen tanú akadjon, aki már az előbbi útszakaszon látta volna Petőfi halálát. Van ilyen tanú? Szerintem *nincs*, tudjuk, Lengyel sem látta, ezt elismerésre méltó őszinteséggel meg is mondta: nem látta meghalni Petőfit! Mezősi szerint *van* a halálnak tanúja: ez — ki volna más? — Baynovics Mihály. Mezősinek azért van szüksége Pap, Lőrincz és Gamerra tanúként való felsorakoztatására egy olyan útszakaszhoz, ahol ezek — *a saját állításuk szerint!* — nem voltak jelen, hogy a Baynovics-leírás támogatókat kapjon. Azt hiszem, nem tévedek ezzel az állítással.

*

Imreh Sándor a következőképpen jelenik meg Mezősi leírásában: „...bíró, a szabadságharcban Mátyás-husár, később marosvásárhelyi nyomdavezető, a múlt század végén Petőfi eleste körülményeinek egyik lelkes kutatója, az 1848—49. Történelmi Lapok munkatársa...” —

Látjuk, ellátja címekkel, de mire való ez? — Hogy ez a valóban vitéz huszárkáplár, egy kiadatlan memoár szorgalmas jegyzője: kutató, író, tudós, tudományos munkatárs legyen, pusztán azért, mert Lengyel ellenfele?

Nagyon lenézne, aki azt képzelné, hogy „haragszom” Imreh Sándorra, mert tudvalevőleg ő volt az — Mezősi erről egy szót sem szól -, aki a segesvári csatatéren, Haller Józseffel együtt, élve temettette el Petőfi Sándort.¹⁵ Ezt a borzadályos álláspontját egészen megható, a dilettánsokat jellemző dühösséggel védte; életének célja az volt, hogy Lengyel megcáfolja és keserű bánata, hogy az orvos soha egyetlen támadására sem válaszolt.

A lelkes Imreh Sándor a következőket állítja:

1. Közölte vele egy Csoboth István nevű ember, hogy látta Petőfi Sándort a segesvári ütközetben, ilyen öltözetben: tiszti egyenruhában, tollas kalappal, fehér pelerinben, karddal, sarkantyús csizmában, lóháton...

2. Kiss János közölte vele, hogy „a két hadakozó fél fegyvereiből kifejlődő löporfüst” elborította a csatateret, tehát — mondja Imreh — „Lengyel már csak a porfelleg miatt sem láthatta Petőfit”.

3. De a költő és az orvos közötti távolság miatt sem ismerhette fel a domb tetejéről Lengyel Petőfit, hiszen — így állítja Imreh, így közli Mezősi — „3000 lépés” volt közöttük.

4. Végül újra felveti Imreh a kérdést — és ezt Mezősi döntő érveként mutatja fel — hogy Lengyel orvos „*Héjjasfalva közeléből* hogyan ismerhette fel Petőfit?...”¹⁶

Mi viszont most már Mezősi Károlyhoz fordulunk határozott kérdéssel:

1. Elhiszi, hogy Csoboth nem Petőfit látta Segesvárnál huszártiszti uniformisban, tollas kalappal, hanem *Zeyk Domokost*, aki valóban így volt öltözve?

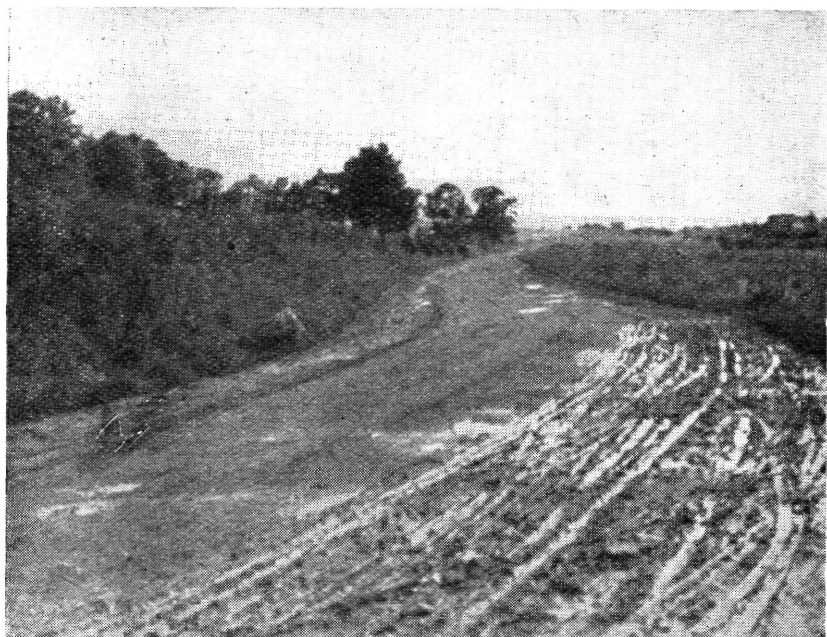
2. Elhiszi, hogy az ütközet löporfüstje nem boríthatta el a kilövési helyektől legalább 4 kilométernyire levő kaptatót és úthajlatot, -- amikor a tüzéségi tűz egy órája szünetelt?

3. Elhiszi nekem, hogy a domb és Lengyel által említett úthajlat között nem 3000 lépésnyi távolság van, hanem gyenge 500 méter? — tehát Petőfit láthatta a dombról Lengyel. Csatolom egyik helyszíni felvételemet, bárki megítélheti ezt.

¹⁵ H. R. (Imreh Sándor) *Petőfi Sándorról*. — Marosvidék, 1888. évf. 53. sz. 211. l.

¹⁶ Csobothnak Petőfi öltözetére vonatkozó leírását l. Imreh Sándor: *Ujabb adatok Petőfi haláláról*. — 1848/49. Tört. Lapok, 1892. évf. I. 213. l. — A többi adatra vonatkozó hivatkozást l. Mezősinél.

4. Végül elhiszi, hogy Imreh Sándor „csupán” 3 kilométert tévedett, mikor azt állította, hogy Lengyel Héjjasfalva közeléből nézett vissza Petőfire? Ugyanis a kaptató, ahonnan visszanézett valóban, Fehéregyháza és Héjjasfalva *feleútján* van, a két falu közötti távolság 6 kilométer.

A héjjasfalvi út kanyarulata, Lengyel József „kaptató”-járól nézve
(Táv: 500 m)

Belátom, hogy ezek szónoki kérdéseknek hatnak, mert hiszen mind-ezek *tény-dolgok*, lemérhetők, ellenőrizhetők, szinte megfoghatók, tehát Mezösi ezekre nem is adhatna tagadó választ. Tényeket nem lehet lélek-tannal cáfolni. De Mezösi nemcsak ismert Petőfi-kutató, hanem ismert település-történész is, így a térkép és a körző nem ismeretlen szerszámok előtte. Hogyan fogadhatja mégis el a lelkes Imreh képtelen állításait? — de hogyan vonúlathatja fel Csoboth Istvánt, Kiss Jánost és Imreh Sándort Lengyel-ellenes tanúknak? Erre a kérdésre már felel-

tünk, láttuk, hogyan győzi le a Baynovics-leírásba vetett hit Mezősit, a mérlegelő tudóst. Ez nem valami ismeretlen jelenség a Petőfi-irodalomban, de hogy az általa felfedezett leírás megéri-e ezt a hívő makacsságot, azt csak a továbbiakban fogjuk megvizsgálni.

Előbb a Heydte-vallomásra térünk, ahol kényelmesebb dolgom lesz, mint Mezősinek. Neki ugyanis azt kellett bizonyítania, hogy Heydte báró *nem* Petőfi holttestét látta, ami nem könnyű művelet. Erre a kutatómunkára az jellemző, hogy amíg a hiteles adatok fogaskerekek-ként kapcsolódnak egymásba, addig a fantasztikus álláspontok képviselői verejtékezve kalapálják össze az egymástól távol álló tengelyeket: a szerkezet mégsem indul meg, a gép üresen fut. Megvallom, sokszor szinte „szakmai érdeklődéssel” figyeltem ezt az áldatlan munkát, a költő eleveven való eltemetése, vagy a szibériai halál bizonyítóanyagának különös mechanizmusát, mely egy-két csikorgás után menthetetlenül felmondja a szolgálatot.

Mezősi Károly álláspontja nem ilyen. Ő csak annyit állít, hogy „fentiekben” már választ is adott arra, hogy Petőfi holttestét látta-e Heydte az Ispánkútnál, mert — mondja határozottan —, ha Petőfi nem juthatott el a buni út beszögelléséig, *akkor a holttest nem lehetett Petőfié*, — és mivel ezt a „fentiekben” bizonyította, így neki van igaza. Végtelenül egyszerűsített és végtelenül veszélyes módja ez a bizonyításnak. Mit szólna Mezősi ahhoz, ha megfordítanám az axiómát: mivel a bizonyítása kétségtelenül sánta lábakon jár, nem sikerült, — most az állítása az ellenkező oldaláról nézve is igaz? Tehát ha a buni útbeszögelésnél jelen sem lévő tanúk nem igazolják, mert nem igazolhatják, hogy a költő nem juthatott el az Ispánkúthoz —, *akkor Heydte mégis Petőfi holttestét látta ott?* Szinte látom Mezősit ez ellen tiltakozni és *joggal!* — ez a bizonyításnak nem tudományos módja, ezt az utat nem követhetem, de Mezősi sem térhetett volna erre,

A további bizonyítékai: a „szakáll-kérdés” és a „nadrág-kérdés” körüli okfejtései.

Heydte két ízben nyilatkozott a szökökútnál látott halott szakállviseletéről, azt egyszer *Vollbart*-nak, egyszer *Spitzbart*-nak írja le. A *Vollbart* semmiképpen nem azonos a magyar értelmű „körszakállal”, a Kosuth-szakállal, hanem ez az arcot ellepő „tele-szakáll” volt, még szó szerinti fordításban is. Azt írja Mezősi, hogy én nem vagyok egy véleményen Illyés Gyulával „a körszakáll kérdésben”. Ilyen kérdést nem is ismerek, de ha meg is állapítom, hogy körszakállra senkinek sem nőhetett 10 nap alatt, mégis egy véleményen vagyok Illyéssel: a költőnek nem

volt alkalma az utolsó hetekben a gondos „kiberetváltást” igénylő spanyolos szakállát ápolnia, tehát a nyeregből letekintő báró az ismeretlen, portól, vértől lepett hulla sárga arcán *hosszúra nőtt, borzas fekete szakállt láthatott*. Kétkedhet ebben valaki? Mást mondott Heydte?

Az osztrák báró a költő szakállát először „nagy”-nak, később „hegyes”-nek írja le. Most megindul a különös mechanizmus és készen van Mezősi határozottan felállított vádpontja: Heydte „tudomást szerzett Petőfi valóságos külsejéről, s ezért változtatott korábbi álláspontján...”; majd így: Heydte „tudomást szerzett Lengyel József második, 1874. évi közléséről...”; végül pedig: „Lengyel és Heydte tehát egymástól kölcsönösen szereztek ismereteiket...”

Értsük meg: amikor Mezősi egyetlen erre vonatkozó adat nélkül ezt csupán *következteti*, ugyanakkor a leghatározottabban *állítja*. Még az évszámot is megállapítja, — ez 1874! — amikor egy képzeletbeli napon, a képzeletbeli helyen, egy képzeletbeli Heydte a kezébe veszi az 1874-ben megjelent Lengyel-cikket és Petőfi Sándornak egy képzeletbeli arcképét s tüstént el is határozza, hogy most „*korrigálja*” az álláspontját...

De nem lehet álláspontunk és az általunk felfedezett levél védelmében *képzelt szerepeket* osztogatni a segesvári dráma tanúi között: vagy regényt írunk és ez esetben ennek semmi akadálya sincs, vagy tanulmányt Petőfi halálának körülményeiről és ez esetben ez — ma és mindig, itt és a világon mindenütt! — *tilos*, mert az ilyen rekonstrukciók, olyan „álláspontot” eredményeznek, amellyel tudományos vitát folytatni nem lehet.

Nagy teret szentel Mezősi a „*nadrág-kérdés*”-nek is. A költő Segesvárnál polgári ruhában volt, de hogy milyen darabokból állt ez a ruha, azt pontosan megtudni már aligha lesz lehetséges. Gyalóky, Pap Lajos és — mivel ezt Mezősi nem tudja, tehát felhívom erre a figyelmét — Mütter Ferenc is azt állítja, hogy teljes vitorlavászon-öltözetben volt — a színt nem említik meg —, de amíg Gyalóky szerint katonasapkát hordott, Pap szerint fekete pörge kalapot. Viszont Teleki Sándor, Nagy Sándor, Egressy Gábor, Kerekes Ágoston *csak* a vitorlavászonból készült nyári blúzt említik, feltűnő, hogy Bonyhay Benjámín is *csak* a vitorlavászon blúzt látta rajta Mezőberényben. A költő felesége pedig elfogadta Heydte leírását a csatatéren látott halott öltözetéről, amely tudvalevőleg fekete pantallóból és finom ingből állt. Orlay az utolsó — halála előtt két héttel készült — festményén sötétszínű, de nem határozottan fekete pantallóban és jól szabott, finom kidolgozású ingben festette le a költőt. Nagyon *valószínű* tehát, hogy Petőfi az utolsó napon *világos színű zubbonyt és sötét színű pantallót viselt*. De jegyezzük meg, hogy ahány tanúvallomás, annyiféle öltözet és főveg: tudományos szigorral csak azt látjuk igazoltnak, hogy a költő *civil ruhában volt*, minden további csak ta-

lálgatás. Éppen ezért, ahogy nem „körszakáll-kérdés” az ispánkúti halott azonosítása, éppen úgy nem is „nadrág-kérdés”.

Mit állított Heydte? — Hogy az úthajlattól — ahol Lengyel látta — 750 méternyire Héjjasfalva felé menet látott egy dzsidával leszúrt halottat, aki alacsony termetű volt, sovány, fekete hajú, fekete szakállú, halálában is feltűnő jelenség, nagyon határozott arckifejezésű; fekete pantallót látott rajta és finoman kidolgozott inget. Tehát kétségtelenül polgári öltözet maradványait, mert fekete pantalló a honvédségnél rendszeresítve nem volt, a honvédtisztek jellegzetes kék csizmanadrágját, vagy galambszürke pantallóját pedig a báró megismerte volna. A civilruhás halott körül olyan tárgyak heverték, amelyekről Heydte, a katona, az első pilanatra megállapította, hogy az előtte ismeretlen férfi *Bem környezetéhez tartozott.*

„Papíros bármelyik tiszt zsebéből kihullhatott...” — mondja Mezősi. Megleپő állítás ez Mezősi Károlytól, hiszen tudnia kell, hogy Bem alvezéreinek a jelentése és a hozzájuk intézett — bizonyára fogalmazványban lévő¹⁷ — utasítások nem hullhattak ki „bármelyik tiszt” zsebéből, ezek csak azoknál lehettek, *akik a törzskarhoz voltak beosztva.*

A kihullott okmányok nem voltak frissek, tehát aznapni keletűek, mert Kemény Farkas azt közölte Kolozsvárról, hogy Marosvásárhelyen fog csatlakozni Bemhez, holott nagyon jól tudjuk, Bem július 31-én már nem oda, hanem Segesvár alá várta. A Stein ezredesnek szóló utasításnak — ti., hogy támadja meg Hászford cári altábornagyot — még a keltjét is ismerjük: július 29.¹⁸

Petőfinek csak kétféle tevékenységét ismerjük Bem mellett: *szolgálati leveleket fordított az altábornagy részére és a vezéri törzs irodájában a személyi vonatkozású — előléptetések, kitüntetések ügyeivel kapcsolatos — okmányok szerkesztésénél segédkezett, tudunk arról is, hogy*

¹⁷ Nem követelhetem Mezősítől, hogy egy rövid kritikai vizsgálat során végigkutatassa a forrásirodalmat az ispánkúti halottonál lévő okmányok tartalmára nézve, de felhívom a figyelmét, hogy ez a döntő része az azonosításnak. — Dorsner ezredes, aki Heydte felettése volt a segesvári ütközetben — a rangidős összekötőtiszt — 1849. augusztus 1-én, tehát az ütközetet követő napon azt jelentette a hadügyminiszternek, hogy „egy elesett ellenséges tiszt”-nél megtalálták Bemnek Steinhez intézett parancsát. Dorsner jelentését Gyalóky Jenő találta meg a bécsi Hadlíveltárban és ezt közli: i. m. 200. l. —, azzal, hogy valószínűleg csak a parancs *fogalmazványa* volt az elesett tiszténél, akit ő Zeyknek vél.

Hogy ki volt a Dorsner által említett halott, annak bizonyítása meghaladja ennek a válasznak a kereteit, ezzel a költő halálára vonatkozó és a közeljövőben megjelenő dokumentációs kiadványban fogunk foglalkozni, de egy kétségtelen: *a halott azonos volt azzal, akit előző napon Heydte a szökökútnál látott és Heydte volt az, aki a Steinnek szóló parancs fogalmazványát átadta felettesének Dorsnernek. És ezzel egyuttal választ is adtam Mezősinek arra a kétségére, hogy ellentmondás-e Heydtenek az az állítása, hogy Kemény Farkas jelentésén kívül a Steinhez szóló parancs is az ispánkúti halott mellett hevert!*

¹⁸ L! Gyalóky Jenő: i. m. 200. l. Ezen a napon, július 29-én — vasárnap volt — Petőfi és Bem együtt voltak Marosvásárhelyen, ahová Kemény a jelentését küldte; ezen a napon írta a költő feleségének Marosvásárhelyről az utolsó levelét, másnap indult Segesvár alá: így függnek össze egymással az események és az ispánkúti halott okmányai.

a vajszlovai ütközetben vitézségükkel kitűnt és kitüntetésre javaslatba hozott honvédek nevét feljegyezte. Még a saját kitüntetési okmánya is a költő kézírása!

Heydte a halott mellett Bem által fogalmazott *parancsot* és Bemhez intézett *szolgálati levelet*, végül kiosztásra váró *kitüntetésköteget* talált. A költő beosztását egyáltalában nem ismerő Heydte is — igen helyesen — egy, a lengyel altábornagy közvetlen köréhez tartozó embert, tehát adjutánst vélt a halottban; majd amikor személyleírást adott róla, a fogsoly honvédtisztek közölték vele, hogy az „bizonyosan” Petőfi volt.

Mit mond erről Mezősi? Tagadja ezt: szerinte sem a „száraz” arc, sem az alacsony, vékony termet, sem a jellegzetes határozottság a vonásokon, sem a polgári ruha, sem a jól ismert finom ing, sem a fekete haj és szakáll, sem a segédtiszti beosztást eláruló okmányok, sem a kitüntetés-fűzér, sem az utolsó szemtanú vallomásával megegyező irány és rövid távolság, az időpont megegyezése, sem a harcéri barátok és a feleség szava: „Petőfi volt!” — nem bizonyítékok.

Mezősi szerint: „... bizonyító erejű lett volna, ha Heydte történetesen *néhány Petőfi-verset talál*...”

Sohasem fogok gúnyolódni Mezősi álláspontja felett, de bocsásson meg, ha ez a követelése mosolyra fakasztott; ha Heydte „*néhány Petőfi-verset talál*”, akkor szerencsénkire volna néhány ismeretlen Petőfi-versünk és, ugyancsak szerencsénkire, a világon semmiféle problémánk nem volna már a költő halálát illetően.

A szerző nagy szigorúsággal keresi Heydte vallomásában az ellentmondásokat, még azt is kifogásolja, hogy nem állapítható meg hajszálnyi pontossággal, hogy az országút *bal, vagy jobb oldalán* hevert-e a holttest és komoly ellentmondást lát abban, hogy a báró egyik helyen „*kistermetűnek*”, másik helyen „*középnagyságúnál alacsonyabb*”-nak írja le a szökökúti halottat, — mintha ez nem volna *majdnem ugyanaz!* Hinni csak akkor lenne hajlandó, ha Heydte Petőfi-kéziratokkal lepte volna meg Magyarországot.

Nagyon szeretem a szigorú vizsgálót és a szerző tanulmányának ehhez, a millimétereket számontartó szakaszához érve, érdekelni kezdett, hogy *a saját felfedezése és álláspontja területén is ugyanezt a mértéket alkalmazza-e?* Hogy vajon már az előszóban is bejelentett Baynovics Mihálytól is követelni fog — legalább — egy Petőfi-kéziratot? Ezt rövidesen meg fogjuk látni.

Abban igaza van Mezősinek, hogy Lengyel József igen rosszul ítélte meg Heydte-t, mikor az orvos azt mondta, hogy „nem is volt Heydte éppen olyan magyarfaló...” — Bizony az volt, a báró volt a székeleyek Haynauja, száraz, hideg, kegyetlen zsoldos, akinek Petőfire vonatkozó vallomása maga a szívtelen-pontosság, az elutasító lélektelenség. Egyrészt ezért is hiszünk neki, Mert vegyük tudomásul, hogy a „mai kutatások” állásfoglalói *a tanúktól* sem rokonszenvet, sem hazafiságot nem várnak — még

Lengyeltől sem! — csupán egyet: *igaz vallomást*. Egy pozitivistá munkának más alapja nem is lehet.

De ha Mezősi Károly azért nem hisz egy tanúnak —, mint itt Lengyel Józsefnek — mert az hibásan ítélte meg egyik kortársát, nem is dicsérő, csak egy mentegető jelzőt pazarolt egy valóban érdemtelenre, akkor olyan embertelen mértékkel méri a múltbeli embert, amivel saját kortársait bizonyára nem.

*

Petőfi fegyvertelen volt ebben a harcban, ezt száz év óta tudjuk, iskoláinkban így tanítjuk, ebben nagy romantikusaink, Jókai és Thaly éppen úgy nem kételkedtek, mint nagy praktikusunk, Eötvös Károly sem. Mezősi az *egyetlen*, aki tudományos eszközökkel kísérli meg bebizonyítani, hogy Petőfi a segesvári harcban fegyveresen verekedett. Ezt négy tanúval kívánja igazolni. Lássuk őket!

1. Szerinte Gyalókey Lajosnak az a vallomása, hogy a költő meghallva az ágyúszót, sebesen előre futott, ezt az álláspontját igazolja. De Gyalókeynak az a vallomása, hogy két ízben találkozott a költővel, egyik esetben sem volt fegyver nála és egyik esetben sem verekedett fegyverrel, *ennek pontosan az ellenkezőjét igazolja* — igaz, hogy Mezősi ezt nem említi.¹⁹

2. Mezősi szerint Pap Lajos „a csata végén látta Petőfit szintén fegyveresen...” — Nem! Pap Lajos az ütközet végén, utoljára „gyalog és fegyvertelenül” látta Petőfit. Hogy az ütközet közben — amikor Bem és Pap még az ütegeknél álltak — látott-e Pap Petőfi vállán valóban „vadászpuskát”, vagy csak a költőnél lévő és szemtanúk által látott válltáska szíját nézte távolról vadászfegyver szíjának — azt nem tudhatjuk. De hogy Pap harcolni a költőt nem látta és a „csata végén” fegyvertelenül látta, — azt az eredeti Pap-vallomás bizonyítja.²⁰

3. Hogy Barabás Károly *halott* tanúja hogyan és hol látta Petőfi elestét, erre nézve meggyőző bizonyítékot soha szerezni már nem tudunk. De még Mezősi sem állíthatja, hogy Barabás egyetlen szóval említette volna, hogy Petőfinél fegyver volt és fegyveresen harcolt. Azt állította, hogy *buzdító szavakat* kiáltott a katonák felé. *Ezt készségesen elhisszük*, semmi lehetetlen nincs ebben, — amikor a költő a délelőtti folyamán Gyalókeyval találkozott, a szavai akkor is lelkesek és buzdítóak voltak. Petőfi volt! De Barabással Mezősi nem tudja bizonyítani, hogy a költő fegyveresen harcolt, azt még kevésbé, hogy a Sárpataknál esett el.

4. Mezősi szerint Lőrincz József vallomásának az a része, ahol megemlíti, hogy Petőfit az ütközet kezdetén beosztás nélkül látta működni a gyalogosok között, szuronyos fegyverrel, ez „*más szóval*” azt jelenti, hogy Petőfi „*az első vonalban* harcolt...”

¹⁹ Id. Gyalókey Lajos: *Segesvár és Petőfi*. — Hazánk, 1887. évf. I. (a délelőtti találkozás) 343—345. l., és (a délutáni találkozás) 348. l.

²⁰ L! az eredeti vallomást a Petőfi Irodalmi Múzeumban, *Petőfi elt. okm.* feliratú ladulában.

Ha Lőrincz József vallomását „más szóval” így lehetne értelmezni, akkor mi is így értelmeznénk, ezt higgye el nekünk Mezősi Károly. Nem lehet így értelmezni, mert az „első vonal” Lőrincz álláspontjától több mint egy kilométernyire volt a délelőtti folyamán, mélyen bent az Ördög-völgyi erdőben, ahol kegyetlen kézitusa, erdei harc folyt. A Bem mellett lévő Lőrincz tehát nem láthatta az „első vonalban” harcolni Petőfit semmiképpen sem. De láthatta a Rogyina lankáin, a harc elején még tartalékban álló 88. zászlóalj gyalogosai között, akik a tüzérség balszárnyán tartózkodtak ekkor, tehát ott, ahol Petőfi a délelőtti folyamán valóban járt.²¹ Hogy a civilruhás költő, a katonák között, egy szuronyos puskát vett a kezébe, ezt minden további nélkül elfogadjuk. Elfogadjuk azt, amit Lőrincz állított, de szóról-szóra! — nem „más szóval”. Lőrincz beosztás nélkül látta és nem harcolva; ez a tény, és mi nem fogjuk a költőt az „első vonalba” disputálni, mert nem ez a kutató dolga.

„Nem tételezhető fel róla — írja Mezősi Petőfiről —, hogy fegyverét eldobva, a tűzvonala mögé, a sütőkemencéhez, Lengyel mellé húzódott volna...” — Mezősinek itt nincs igaza és itt irreális területekre tévedt. Soha még senki Petőfinek az utolsó harcban való szerepét így nem értelmezte, senkinek még a gondolatában sem fordult meg az, hogy Petőfi csak úgy kerülhetett a falu romjaihoz, hogy eldobta a puskáját és a kemencesutba húzódott. Petőfi fegyvertelenül követte a harcban az erdélyi hadinépet, de a harcra tartózkodott és a harcra esett el, halálos veszélyben, a fegyveres néppel együtt állt az ágyúk tüzeiben, a becsapódó lövedékek arcába szórták a port. Mezősi nem képes állításait bizonyítani —, de ez még nem ok arra, hogy nemcsak elvitassa, hanem egyenesen visszataszítóvá fesse a valóságot: a csatát szélén, egy házromon ülő költő képét, aki körül pergőtűz rengeti a földet. Ezt a drámai képet kellene nekünk megtagadni? És miért? — mit kínál nekünk ezzel szemben Mezősi Károly? A Baynovics-leírást kínálja: „mennyivel más ez a kép...” Soha: ez hamis kép, nem igaz, tehát nem szép!

*

Álljon most itt — pontokba foglalva — a Baynovics-leírás cáfolata:

1. Nem igaz, hogy Bemnek lett volna egy Baynovics Mihály nevű futára, akivel az ütközet folyamán döntő fontosságú utasításokat küldözött volna az alparancsnokokhoz. Az ütközet alatt a lovas futárszolgálatot az altábornagy bizalmasai, kiváló lovastisztek végezték, Zeyk Domokos és Matskási Antal huszárcapitányok: még az általuk továbbított utasításokat is ismerjük! Ezek voltak a „nyargalócok”, vagy „galopperek”, akik között Baynovics Mihály, „Heht”, vagy „Szokol” nevű ember sohasem volt.

²¹ A múlt évben előtalált Haller-vázlatok fel is tüntetik ennek a tartaléknak a pontos helyét: a Monostorkert és a lövegállások között, — Péchy István százados parancsnoksága alatt — tehát ott, ahol Petőfi a délelőtti órákban bizonyíthatóan megfordult. (Orsz. Lev. Kisebb csal. lev. t.: 447—449. l.)

2. *Nem igaz, hogy Bemnek valaha is lett volna egy „Brenyovszki” nevű barátja és vezértársa, aki vele „a lengyel felkeléskor együtt működött”. —* Baynovics „Brenyovszki”-ja minden valószínűség szerint Benyovszky Móriccral azonos, aki valóban mint magasrangú tiszt vett részt a lengyei konföderáció harcaiban, de — kell-e ezt mondanunk? — ekkor Bem még meg sem született. Benyovszky kalandjait a múlt század második felében a ponyva terjesztette, Baynovics leírásában alighanem a „hallott és olvasott” keveredik a képzelettel, amely a folklórnál annyira gyakori. Bárhogyan is volt: Bem környezete nem Amenhotep udvara, a szereplőit jól ismerjük, „Brenyovszki” *nem volt közöttük.*

3. *Nem igaz és gyermeteg elképzelésnél nem több Baynovics csatateri felvonulási képe. A közlő Segesvár és Héjjasfalva között állítja fel Bem seregét, szemben vele — a Küküllő másik partján — „közelgettek” a cáriak, ugyanott van „Segesvár városa”. Mezősi elfogadja, hogy Bem „Héjjasfalváról balra Fehéregyházával szemben lévő hegyek hátához” állította fel seregének egy részét. — pedig ez olyan állítás, ami nagyon próbára teszi a terep ismerőjének türelmét. Mert ami Héjjasfalvától balra van, az *nem lehet* Fehéregyházával szemben. Mezősi szerint lehet, sőt: „oda volt küldve Petőfi is...” és: „ez történt július 1-én 1849-ben...” — Mindez egy *nem létező* terepszakaszon történt, nem kevesebb, mint *harminc napos eltéréssel* az ütközet valóságos dátumához viszonyítva.*

De Mezősi véleménye szerint „*ez a tudósítás hitelességét nem rendíti meg*”. — Semmi sem rendíti meg: a szerző, aki Lengyelnél és Heydténél centiméterre és másodpercre méri a hitelességet, Baynovicsnál — a Héjjasfalváig terjedő csataterénél — ezt *hat kilométerre* és az időbeli eltérést *illetően egy teljes hónapra* bővíti.

4. *Nem igaz, hogy Bem és a képzelt Brenyovszki 1/2 7 óra tájban távcsöveikkel figyelhették volna a cári tábort és hogy ekkor már „borzasztólag hallatszott az ágyúzás”; nem igaz, hogy a csata — ugyancsak „borzasztólag” — 8 órakor kezdődött volna;²² nem igaz, hogy a harc „fel egészen Héjjasfalváig egyszerre” indult volna meg; nem igaz, hogy Baynovicsot Bem elküldte volna, hogy a hegyekben felállított „ütegekből 3-at” hozasson le, mivel azokkal Székárjátyin cári tábornokra akar lövöldözni. Az ütegek — *összesen három!* — a Rogyina tarlóján, a síkon állottak és helyüket *nem változtatták*. Nem igaz az ágyúknak a „6-ik és 7-ik fűzfák” közé való állítása; egy ilyen nagyképűségre nehéz a mosolygást viszatartani. Mezősi Baynovics elbeszélésére, ahol Bem „a Scaritint” ágyú-*

²² Székárjátyin tábornok csak fél 9-kor hallotta meg a hírt Bem közeledésének, amit el sem hitt, csak a második futár beérkezése után adott ennek hitelt. Ezt maga Nyepokojcsickij cári ezredes — aki Székárjátyin halála után átvette Segesvárnál a vezérkari főnökséget — jegyezte fel.

Magyarul: A. Nyepokojcsickij: *Az 1849. évi erdélyi háború leírása.* — Szentpétervár, 1858. — 179. l.) A segesvári cári vezérkari főnök memoárját a magyar kutatás eddig nem ismerte, hiányát Gyalóky Jenő is panaszolta (*i. m.* 211. l.). A memoár fotókópiái 1956. óta birtokomban vannak, ami végre lehetővé teszi a számtalan koholt leírás cáfolatát.

val lelövi, így kiált fel: „ilyen részletesen a csata egyik tudósítója sem mondotta el...”

Valóban nem. Mezösi, aki kételkedik abban, hogy Lengyel a kaptató tetejéről láthatta volna a menekülő költőt, *nem kételkedik* abban, hogy „Brényovszki” — ez a közből épített ember — „megállította Bemet és Scariatnra mutatott...” — Egy kilométer volt közöttük, de Brényovszki megismerte Székárjátyint, aki „úgy állott ottan, mintha oda lett volna szegezve...”

Hagyjuk ezt. Nem kellene hadtörténelmi előismeretek, hogy lássuk a valótlanságokat: Baynovicsnak *minden mondata valótlan*. Ha nekem nem hiszi el Mezösi, amit már nem egyszer leírtam, hogy ti. *nem lehet* íves irányzókészülékkel élő célra ágyúval lövöldözni, kérem, olvassa el Gyalóky Jenőnek, az ütközet kiváló történetírójának erre vonatkozó véleményét.²³ Nyugodtan állíthatom, hogy soha Baynovics az általa részletesen leírt jelenetet *nem látta*, de kétséges, hogy látott-e egyáltalában löveget munka közben? A leírásából ítélve, nem. De erről *olvashatott*, amit igazol, hogy Székárjátyin tábornok nevét a helyesen írni nem tudó ember kifogástalanul írja abban a franciás változatban — *Scariatn!* — ahogy ezt a nevet a múlt századbeli csataleírásokban olvashatjuk.

5. „Én Petőfiről azt a bizonyosat tudom...” — mondja Baynovics. Itt *minden* — elejétől a végéig — valótlanság. Nem igaz, hogy amikor Baynovics a hegyekbe futott az ágyúkért, akkor Petőfi éppen a Fehéregyházával szemben lévő *hegyről* rohant le „*csapatjával*”. A hegyek innen kilométerekre voltak, ott *ágyúk nem álltak*. Petőfinek semmiféle néven nevezendő „*csapatja*” nem volt. Mezösi kardoskodik, hogy de „*lehetett*”, mert „*Petőfi, midőn egy harcoló egységhez csatlakozott, mint őrnagy, úgy tűnt fel, mint annak a csapatnak a parancsnoka...*”

Valóban nehéz egy ilyen *hittel* szemben vitát folytatni. Talán erre ennyit: Bem, az árgus-szemű öreg, távcsöve előtt nem futkározhattak le a hegyről le s föl a csapatok, élükön a civilruhás Petőfi Sándorral. Ezenkívül: a harcban álló csapatok vezetése nem egészen úgy történik, ahogy azt Mezösi Károly elképzeli, itt szabályok vannak, kinevezett parancsnokok, akik nem szoktak „úgy feltűnni”, *mintha* parancsnokok volnának.

De nem igaz *semmi* ebben a leírásban: a sárpataki hidat nem védelmezik Kossuth- (helyes elnevezés szerint *Mátyás-*) huszárok, a hidon „már átjött” kozákokat semmiféle alakulat nem nyomta vissza. A hidat Kozma hadnagy *gyalogos szakasza* védelmezte hihetetlen bátorsággal. A hidon *lovasharc nem volt*,²⁴ Petőfi itt *nem sebesülhetett meg* a fejére kapott kardvágástól. Nem igaz, hogy az ismeretlen Kovács felszólította volna Petőfit, hogy vesse le a „*tiszti ruhát*”, mert Petőfi *nem volt tiszti ruhában*, így *nem válaszolhatott* a felszólításra azzal a patétikus mondattal,

²³ I. m.: 221. l.

²⁴ Uo.: 228—229. l.

hogy „...én megtagadjam magam?” — Az a „három lándzsás ember”, akik „az orosz tábort vezették útutakon”, akik meglátták, kutyának neveztek és szíven döfték Petőfit — Baynovics képzeletének szülöttei. Semmiféle „útutakra” ebben az ütközetben szükség nem volt, szabályszerű átkelés történt az ellenség részéről, átkelés egy belátható terepen, a Kükküllő gázlóján és a malomárkon át, amelyet a vezérkari főnök iránytű és térkép szerint irányított, nem „három lándzsás ember” útján.

6. Nem igaz, hogy Bem egy Kovács József nevű katonát osztott volna be Petőfi mellé testőrként. Minden eddiginél jobban csodálkozom azon, hogy Mezősi ezt nemcsak valószínűsíti, hanem „egészen új, de hihető adat”-nak nevezi, majd — pusztán a Baynovics-leírásra támaszkodva! — azt állítja, hogy „Petőfi a csatateret nem egyedül, hanem kísérőjével melléje rendelt vitéz székely huszár társaságában járta.”

Ha Mezősi ezt komoly adatként fogadja el, akkor nemcsak a Lengyel és Heydte vallomásokban kétkedik, hanem Matskássai Antaléban, Pap Lajoséban, Gyalóka Lajoséban, szóval *mindenkiében*, akik *valóban* ismerték Petőfit, *valóban* látták a csatateret és határozottan állították, hogy *egyedül volt*, semmiféle „vitéz székely huszár” nem volt még csak a közelében sem. Valami egészen különös helyzet állna elő abban az esetben, ha — amint Mezősi kívánja — ezt az álláspontot fogadnánk el. Ugyanis ekkor két tanúja maradna Petőfi eltűnésének: Baynovics Mihály, akiről *ma sem tudjuk, hogy kicsoda* és Kovács János, akiről *még kevésbé tudjuk, hogy kicsoda*, de sejtjük, hogy Baynovics mesélőkedve teremtette. Az összes többi — valóságos, eleven, ismert — tanú pedig valótlanságot állít.

Mezősi nem kevesebbet kíván tőlünk, minthogy higgyük el Baynovicsnak, hogy Bem Vidinben személyesen és „könnyes szemekkel” hallgatta ki ezt a Kovács Jánost, Petőfi „kísérőjét”, vallomását írásban örökítette meg, *jegyzőkönyvet vétetett fel erről* — azután nem történt semmi. Ennek a hivatalos aktusnak, a fővezéri kihallgatásnak, ennek a döntő vallomásnak, ennek az írásba fektetett tanúságtételnek a magyar katonáktól és menekültektől hemzsegő kis városban *semmi nyoma nem maradt*. Erről nem tudott semmit a fővezér környezete, sem a kórház személyzete, betegei, sebesültjei közül senki, sem a tolmács, sem a jegyzőkönyv vezetője, sem egyetlen tiszt. Erről nem tudtak az emigránsok, magyar közéleti férfiak, forradalmárok, szabadságharcosok, politikusok, a költő volt katonatársai, Petőfi számtalan ismerői és tisztelői közül senki, — *egyesegetül Baynovics Mihály!* Ő is 77 éves koráig mélységesen hallgat, aztán kirukkol a titokkal.

Mezősi Károly igen sokat kíván tőlünk, ha egy ilyen álláspont elfogadását kívánja.

*

Mezősi szereti a „lelkes” kutatókat: én is. De én a forró szívű és hideg fejű magyart szeretem, nem hiszek a szalmaláng meséjének, ha ilyenek volnánk, régen elpusztultunk volna.

Szeretem *Hegyesi Márton*t, akiről Mezősi is megállapítja, hogy kitűnő történetíró volt, a szabadságharc egyik nagyon alapos ismerője, a költő eltűnésének egyik igaz kutatója. Hegyesit a most készülő dokumentációs kötetemben többször idézem, magyar józanságát mindig sokra értékeltem.

Ugyanaz a *Hegyesi Márton* ez, akinek értékes irodalmi hagyatékát most Mezősi vizsgálja át, *akinek hagyatékában Mezősi megtalálta a Baynovics-leírást*. — Mi történt tehát? — Hegyesi átolvasta Baynovics leírását és soha *erről egy szóval sem emlékezett meg*. Hegyesi Márton éppen eléggé ismerte az ütközet és költő eltűnésének történetét ahhoz, hogy tudja: Baynovics Mihály vallomása még csak nem is népi legenda, hanem valótlán elbeszélés, magyarul mondvá: *koholmány*. „Az egész elbeszélés tárgyilagossága, nyugodtsága azt a benyomást keltik, hogy Baynovicsnak nem volt megtévesztő szándéka...” — írja Mezősi. Mezősi nem látja, hogy ez nem így van? Az előadásban nyoma sincs a tárgyilagosságnak, a leírás nyugtalanító, kapkodó, egymáshoz még lazán sem kapcsolódó rémséges — és „*borzasztólag*” hihetetlen — esetek szövevénye; egy hiú, magát az erdélyi fővezér közelségébe jogtalanul feltoló öregember munkája, — a megtévesztő szándék vitán felül áll.

Hegyesi Márton ezt tudta és *sohasem adot hitelt a Baynovics-leírásnak*. Éppen eléggé ismerte a valóságot ahhoz, hogy évtizedes kutatómunka után így ismertesse a Lengyel-vallomást: „*Eddig tart Lengyel előadása, mely a többféle megtámadatások tüzét is diadalmasan állotta ki...*”²⁵ — Kérem Mezősi Károlyt, hogy azok közé, akik a történelmi valót látják a Lengyel-vallomás mögött, sorolja be *legelsőnek* azt a kutatót — messze Illyés Gyula és Dienes András előtt — akinek a hagyatékában a Baynovics-leírást megtalálta, *Hegyesi Márton*t, a sokat emlegetett „mai kutatás” egyik forró szívé és hideg fejű ősapját.

Köszönjük Mezősi Károlynak, hogy tudtunkra adta a tényt: Hegyesi Márton egy lázas korban sem hozta lázba egy ismeretlen vallomás, amely szemben áll az igazzal. Minket Hegyesi Márton igaz tiszteletére tulajdonképpen Mezősi tanulmánya tanít meg és most már bizonyosan tudjuk, hogy — a halott kutató szavával élve — a Lengyel-vallomás ki fogja állni „többféle megtámadatások tüzét”. Így Mezősiét is.

²⁵ Úgy látszik Mezősinek elkerülte a figyelmét, hogy Hegyesi Márton nem csupán „előadást” tartott Petőfi haláláról, melyet a Szigligeti Társaság évkönyve közölt, hanem álláspontját már előbb megírta egy cikkben. (*Petőfi halála*. — Magyar Salon, XXXV. köt. — 1901. aug. 456—461. l.) — Hegyesi Márton a cikkében *teljes hitelt ad Lengyel József leírásának* és Baynovics leírásának birtokában ezt mondja Petőfiről: „*Az is tény, hogy elestét nem látta senki...*” (460. l.) — Hegyesi jól tudta, hogy kicsoda Baynovics és azt is, hogy a költő elestét *nem látta* Baynovics „tanúja”, Kovács József.

III.

Vajon mit szólna Mezősi Károly, ha a „mai kutatás” egy olyan álláspontot tartana valószerűnek, ajánlana elfogadásra, mint az övé? Mi volna a véleménye például Mezősinek a Lengyel-vallomásról, ha a székykeresztúri orvos-tanú keresztbe fordította volna a segesvári csatateret, sohasem hallott neveket szerepeltetett volna az erdélyi fővezér mellett, egész napszakokat tévedett volna az ütközet leírásánál, egy teljes hónapot az ütközet és költő halála idejénél, ha minden szemtanúval ellentétben egyenruhában lévőnek és csapatvezérnek tette volna meg Petőfit, egy kísérőre hivatkozott volna, akit senki sem látott, egy jegyzőkönyvre, amelyet senki nem olvasott és soha nem is fog olvasni?

Nem is kétséges, hogy az egyébként oly alapos Mezősi Károly egy ilyen álláspontot ízekre tépne szét.

Akkor miért ajánlja elfogadásra a Baynovics-leírást? Azért mert úgy látja, hogy ebben „Petőfi nem tagadja meg önmagát”, mert úgy látja, hogy a „mai kutatás” szerint Petőfi életének utolsó perceiben „végül csak menekülő ember...” — Erről van szó, semmi másról és most erről fogunk beszélni. Válaszomnak ez a része igen rövid lesz; már említettem, hogy ez a jelentékenyebb, de nem a terjedelmesebb feladat.

*

Nos, vegye tudomásul Mezősi Károly, hogy a vesztett ütközetekből a vesztés fél — ha tud — menekülni szokott. A hadtudomány a hátrálást, a vesztett ütközetek színhelyének elhagyását — ha úgy tetszik a „menekülést” — minél több hadianyag és minél több ember gyors kivonását a megsemmisítés alól, minden katonai vezetőnek, de minden katonának is kötelességévé teszi. Vannak egységek, amelyek ilyenkor — a kapott utasítás szerint — fedezik a főserég megmenekülését, ilyen volt Segesvárnál Kozma Dénes hadnagy tüzérségi fedezete, mely az utolsó tőlényig védte a hidat — a többi *menekült!* Menekült, hátrált, hogy tovább éljen, éljen és *harcoljon*, hogy megvesse valahol a lábát és új csapat mérjen az ellenségre. Ahogy a segesvári csatáról elmenekült erdélyi hadsereg váratlan és kemény csapást mért Lüderszre, mikor — hat nappal a segesvári vesztett ütközet után — szuronyrohammal, véres utcai harcban foglalta el a cári vezér hadműveleti bázisának székhelyét, Nagyszebent.

De egyébként is különösen értékeli Mezősi a hadtörténelmet, ha a vesztett csatából menekülőktől megtagadja a bátorságot. Nem tudom, mihez kezd így az ezer csatában győztes római légiókkal, akik egy pánik forgószelébe kerülve Cannae-nél igenis menekültek Hannibál vágató elefántjai elől, de mihez kezd magával Hannibállal, aki a világtörténelem egyik legnagyobb ütközete, a zamai csata után futva futott Hadrentumba, — de sem a vereség, sem hazájának hálátlansága nem akadályozta meg abban, hogy a harcot tovább — halálig! — folytassa. — Ruy-

ter, a hadtörténelem egyik legnagyobb tengeri taktikusa, aki számtalan győzelme után egy vereséggel és Duquesne-nel szembeni meghátrálással fejezte be életét — nem volt férfi, nem volt katona? Idézzem Nagy Pétert, aki a narvai súlyos verés után ért el Poltavához? Idézzem Ney-t — *le brave des braves!* — és a gárdát, mely Lipcsénél, Napoleont, aki Waterloonál menekült a hadsereg romjaival? Idézzem saját történelmünket, Muhi, Mohács, vagy Trencsén bátrait? — ki merné őket, ki merné Lajos király cseleparti lovasait, vagy a megmaradt zászlókkal és magával Rákóczival hátráló katonákat azzal jellemezni, hogy „nem voltak mások, mint menekülő emberek”?

Tudja-e Mezősi Károly, hogy az az ütközet, amelyre tanulmányában éppen ő hivatkozik — a *vízaknai* —, amely után négy nap dörgött az ágyú, a valójában *súlyos verés* volt, ahonnan Bem hadserege, köztük Petőfi, éjjel-nappali meneteléssel Déváig volt kénytelen *hátrálni*, hogy aztán a piski-híd sarkánál a futók megvessék lábukat és ronggyá verjék az üldözőket? — Tudja Mezősi Károly, hogy a másik téli ütközet, amelyben Petőfi részt vett és amelyet gyönyörű versben örökített meg — a *medgyesi* — ugyancsak *verés* volt, amelyet gyors *hátrálás*, majd a szembeli világraszóló diadal követett?

Elhiszem, hogy tudja és azt is, hogy Vízaknánál éppen úgy, mint Medgyesnél és Segesvárnál Bem adott parancsot a *hátrálásra*. A segesvári csataterőről menekült mindenki, a bátor tüzerek, a moldvai hadművelet végigjárt huszárság, az Ördögölgyi erdő feledhetetlen harcosai, a bihari, a szatmári és a székely gyalogosok. A Rogyinát át menekült Mütter Ferenc, az ifjú és rettenthetetlen századparancsnok, a Lunkán át Zeyk Domokos, a hősök hőse; kocsikon menekült el Lőrincz őrnagy és Gyalókay Lajos, a 23 éves kapitány, akit Bem tüntetett ki Piskinéi, Menekült Pap Lajos, a táborkar főnöke és Daczó Zsiga őrnagy, a félelmet nem ismerő, s velük menekült *maga Bem*. Igen, a sereg fele meghalt, vagy fogságba került, a másik fele megmenekült és hat nap múlva, golyózáporban rohanva, foglalták el Szebent.

A cannaei harc légiói, Hannibál Zamánál, Ruyter admirális, Ney és Napoleon, a gárdák és gránátosok, Rákóczi, Zeyk, Daczó, Bem, — *mind menekülhettek a vesztett harcból, anélkül, hogy „megtagadnák önmagukat”, csak egyedül Petőfi nem?*

Ez *égi* történetírás lenne, nem a költőnek, a szabadságharc hősének története, hanem valami hideg bálványé, amelyre egy különös kultusz papjai fegyvereket és egyenruha-darabokat függesztenének, gondolván, hogy így szebb és több. Mondtuk már, hogy így kevesebb, *nekünk nem a bronzszobor kell, hanem az eleven költő, az ember*. Mert nevezik Petőfit fáklyának, zászlónak, csillagnak, csodának, lámpásnak, prófétának, üstökösnek, vatesznek, pedig ez a legszebb címe: *ember* volt, de egészen az, senki erre a rangra jobban rá nem szolgált, mint ő, az *emberség* jegyét viseli homlokán. *Mi azt a Petőfi Sándort, az elevent, az igazit, aki a fegyverre kapott népet fegyvertelenül is követve a bombák*

tüzében állt, aki a vezérét követve utoljára — de legutoljára! — me- nekült a vesztett harcból, aki katonai egyenruha nélkül vérzett el a héjasfalvi úton a segesvári ötszázzal együtt — a világ hű vitézének, az emberiség hősi halottjának tartjuk. A valóság nemzedéke vagyunk, nekünk hiába ajánlják azt az álláspontot, melynek alapja, hogy mi „tétélezhető fel” — csak az igazat fogadjuk el. Híven a költő szelle- méhez.

*

De mit gondolunk ennek a generációnak az ifjúságáról, tanítvá- nyainkról? Azt képzeljük, ha egy esztétikai iskola tanait harsogjuk a fülükbe, ha majd megnőnek és megindulnak a saját lábukon, — nem találnak rá a hitelesre? *Minden nemzedék rátalált, amit titkolni akartak előle.* De mi magyarok talán egyedül élünk ezen a bolygón?

Hogyan képzelhető el, hogy a legnagyobb magyar költő — a kül- földiek előtt sem ismeretlen — eltűnéséről egy olyan álláspontot bocsás- sunk útjára, melyről a megszületése pillanatában magunk hirdetjük, hogy a történelmi hitelességet illetően gyöngéd kezelést igényel? — de ugyanakkor ezt akarjuk elfogadtatni. — Vegyük tudomásul, hogy ez a név, Petőfi, világirodalmi súlyú végre, jegyezzük meg, hogy a világ- irodalmi nagyság azzal jár, hogy a költő életének és halálának a kérdé- sei is megszűnnek kizárólagosan egy nemzet magánügyévé lenni. Nem egyedül ülünk itt Petőfi mellett Európa közepén, munkánkat baráti figyelem, de ellenséges gyanakvás is kíséri: *úgy akarjuk végezni ezt a munkát, úgy akarjuk az igazat tanítani, a bizonyíthatót hirdetni, hogy vitázhat velünk, aki akar, de pirulni nem fog látni!*

*

Ezzel be is fejeztem válaszomat; elég nyíltan megmondtam az ele- jén, hogy céloom a Baynovics-leírás cáfolata és a vélt „szebb halál” protegálására vonatkozó álláspont visszaautasítása.

De hiszem, hogy megért és nem fog félreérteni Mezősi Károly, akit én nem csupán szorgalmas és szerencsés kezű életrajzi bűvárnak, hanem a költő egy igen jelentős életszakasza legalaposabb ismerőjé- nek, a tájhatás, a gyermekkori környezet és a családtörténeti vonat- kozások kiváló kutatójának tartok. A Petőfi-család kiskunsági tartóz- kodásáról eddig ismeretlen adatokat kutatott fel; ezeknek publikálása a Petőfi-irodalom nagy haszna lesz. — Lehet, hogy voltak olyan részei a válaszonak, ahol Mezősi úgy fogja érezni, hogy azt szikrázó sze- mekkel írtam. Bizonyára így is volt, de nem török belőle semmit. Ahogy Mezősi Károlyt ismerem, nem kell félnem attól, hogy a kemény vita megakasztja együttműködésünket, barátságunkat, abban a munkában, amelyet mindketten életünk értelmének vallunk. Hogy elfogadja-e az álláspontomat, vagy más életrajzi szakasznál én elfogadom-e az övét, ez lehetséges, de ez más kérdés. Mezősi munkájára szükség van és ha sehol sem találkozunk, illetve ha találkozunk, csak vívunk, az sem baj: ha nem róla és nem rólam van szó, hanem a költőről, akinek életét kutatjuk, minden vita old valamit a titkokon.